

posłów polskich w Sejmie pruskim. Przejrzyste indeksy i wyczerpujące przypisy uzupełniają obraz cennego wydawnictwa, które stanowi wydatną pomoc dla zajmujących się pasjonującym okresem krystalizowania się w masach świadomości narodowej i wypróbowywania różnych dróg jej utrwalania, a m. in. przez działalność parlamentarną w szerokim tego słowa znaczeniu.

Tadeusz Cieślak

W[ITOLD] S. SWORAKOWSKI: List of the Polish Underground Collection 1939—1945. Hoover Library on War, Revolution, and Peace Stanford University. August 1948. 4° s. 18 (maszynopis powielany).

Polskie druki konspiracyjne z okresu ostatniej wojny światowej są u nas wciąż odkryte głęboką tajemnicą dla ogółu społeczeństwa, gdyż jak dotąd nie opublikowano jeszcze w kraju ani bibliografii prasy, ani druków zwartych z tego zakresu. Więcej zainteresowały się tym tematem pewne kraje zachodnie, gdzie starano się zebrać i opublikować takie bibliografie odnoszące się do tamtejszych wydawnictw konspiracyjnych czasu wojny (ostatnio np. ukazała się nakładem „Bibliothèque Nationale” w Paryżu bibliografia prasy francuskiego ruchu oporu). W Polsce natomiast opublikowano zaraz w latach powojennych tylko spisy wydawnictw konspiracyjnych dwóch nie istniejących już dzisiaj bibliotek. Mianowicie w 1946 r. opublikowała dawna „Biblioteka Ministerstwa Informacji i Propagandy” spisy tytułów posiadanych przez siebie wydawnictw zwartych, ulotek i czasopism¹, a w 1948 r. dawne „Archiwum Instytutu Historii Najnowszej Prezydium Rady Ministrów” ogłosiło spis posiadanych czasopism konspiracyjnych (409 tytułów) i z okresu powstania warszawskiego (99 tytułów)². Ten ostatni „Wykaz” stanowił podstawę i zapewne jedyne źródło bibliografii druków podziemnych i powstańczych Hanny Lerskiej³, skoro uwzględniła w nim jedynie czasopisma tam wymienione (bez powołania się jednak na źródło), a od siebie dodała tylko 56 pozycji druków zwartych, zebranych w wyniku ażełu ogłoszonego w paryskiej „Kulturze”⁴.

Ostatnim wreszcie katalogiem naszych druków konspiracyjnych jest spis polskiej kolekcji podziemnej w Hoover Library, opublikowany w 1948 r. przez Witolda Sworakowskiego, ówczesnego kustosa a dzisiejszego wicedyrektora tej cennej biblioteki. Obecnie umieszczamy spóźnioną o 9 lat recenzję sprawozdawczą z tej publikacji jedynie w formie uzupełnienia do umieszczonego wyżej w „Materiałach” artykułu Edmunda Osmańczyka o zasobach tejże biblioteki. Sworakowski nie wspominał niestety we wstępie do swego katalogu o pochodzeniu tej kolekcji, choć jest to rzeczą bardzo ciekawą, tym bardziej że składa się ona nie tylko z wydawnictw konspiracyjnych *sensu stricto*, ale również z oryginalnych raportów Delegatury Rządu w Kraju o sytuacji w okupowanej Polsce w latach 1940—1944.

Dział wydawnictw zwartych i ulotek obejmuje w publikacji Sworakowskiego 44 druki oryginalne oraz 46 fotokopii, z których niejedną pozycję trudno dziś w kraju odszukać. Dział czasopism obejmuje wykaz 106 tytułów z 482 numerami, wśród których znajdujemy również szereg rzadko u nas spotykanych pozycji. Zarówno druki zwarte, jak i czasopisma opatrzone są uwagami objaśniającymi, świadczącymi

¹ Andrzej Ryszkiewicz: „Biuletyn Nr 7 Biblioteki Ministerstwa Informacji i Propagandy”, marzec 1946, Wydawnictwa konspiracyjne 1940—1944 (druki zwarte, ulotki, czasopisma) s. 7 (powiel.); tenże: Biuletyn 14 Biblioteki jw., październik 1946, Prasa konspiracyjna z okr. okupacji niem. s. 12 (powiel.).

² Wanda Kiedrzyńska: Wykaz prasy konspiracyjnej (XI 1939 r. — I 1945 r.) i prasy powstania warszawskiego (VIII—X 1944 r.). „Archiwum Instytutu Historii Najnowszej Prezydium Rady Ministrów”. Warszawa, wrzesień 1948, s. 40.

³ Hanna Lerska: Druki Polski podziemnej i wydawnictwa powstańcze. „Kultura” Paryż 1949, nr 8(25) s. 139—159 i odb. bez m. i r. wydania s. 23.

⁴ Hanna Lerska: Zaczątek bibliografii druków Polski podziemnej pod okupacją 1939—1944. „Kultura” Paryż 1949, nr 15 s. 143—150.

o dobrej orientacji autora wykazu w problematyce konspiracji polskiej. Z końcowych uwag artykułu Edmunda Osmańczyka wynika, że *Hoover Library* pragnie nawiązać wymianę z polskimi bibliotekami i dzięki temu stanie się zapewne dostępną dla naszych naukowców. Warto więc na wszelki wypadek poniżej przedrukować cały drugi dział katalogu, obejmujący raporty Delegatury Rządu w Kraju, aby w ten sposób ułatwić dotarcie do nich naszym historykom: 1. Raport „Sobola”: Młodzież wiejska z 1 marca 1944 r., s. 9; 2. Polityka władz okupacyjnych na terenie Generalnego Gubernatorstwa (w okresie — koniec r. 1940 i początek 1941 r.) s. 9; 3. Raport sytuacyjny za okres 10 XI 1940 — 1 II 1941, s. 64; 4. Sprawozdanie Nr 1/41. B.: Do Pana Przewodniczącego Komisji dla Spraw Krajowych Ministra Stanisława Kota w Londynie (1941) s. 4; 5. Sytuacja aprowizacyjna ludności na terenie Gen. Gubernatorstwa w okresie koniec r. 1940 — początek 1941 r., s. 4; 6. Sytuacja bankowości na terenie Gen. Gubernatorstwa, koniec 1940 r. — luty 1941 r., s. 2; 7. Sytuacja gospodarcza na terenie Generalnego Gubernatorstwa w końcu r. 1940 i w styczniu 1941 r., s. 6; 8. Sytuacja na odcinku pracy na terenie Gen. Gubernatorstwa w końcu 1940 i na początku 1941 roku, s. 8; 9. Sytuacja rolnictwa na terenie Generalnego Gubernatorstwa w okresie koniec 1940 r. — początek 1941 r., s. 8; 10. Tygodniowy meldunek RAK'u. 4 XII 1943. Nr 9, s. 8; 11. Zagadnienie kulturalne w pismach młodzieżowych Polski Podziemnej, s. 6; 12. Departament Oświaty i Kultury. Sprawozdanie ze stanu oświaty w Generalnym Gubernatorstwie (15 luty 1941), s. 8; 13. Sytuacja oświaty i kultury w Polsce, s. 4; 14. Uwagi Dep. Oświaty i Kultury w sprawach książki, s. 8; 15. Wytoczne polityki kulturalno-oświatowej, s. 9; 16. Zasady wznowienia systemu kształcenia i odbudowy życia kulturalnego, s. 11; 17. Departament Spraw Wewnętrznych. Działalność komunistów na terenie Generalnego Gubernatorstwa. Luty 1941 r., s. 4; 18. Kronika więzienna („raport ściśle tajny” Kalskiego — 20 maja 1944) s. 58; 19. Komendant Sił Zbrojnych w Kraju: Żołnierze Sił Zbrojnych w Kraju! (Apel gen. Bór-Komorowskiego nr 126 z 12 I 1944) s. 4; 20. Wojenny Sąd Specjalny: (Ostrzeżenie, zawiadomienie, wyrok, przypomnienie).

I ta zatem kolekcja potwierdza w całej rozciągłości pogląd Edmunda Osmańczyka o wadze *Hoover Library* dla badania najnowszej historii Polski.

W związku z tym należy wyrazić nadzieję, że Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk przystąpi w najbliższym czasie do opublikowania od dawna gotowych do druku bibliografii prasy podziemnej i powstańczej (obejmującej przeszło 1000 tytułów) i druków zwartych (ponad 600 pozycji) oraz do zebrania bibliografii ulotek, afiszów itp. druków, które zazwyczaj najwcześniej ulegają zupełnej zaturacji.

Władysław Chojnacki

HANS HELLMUT KIRST: 08/15, T. II. Osobliwe przygody wojenne żołnierza Ascha. Przeł. Jacek Frühling. Warszawa 1957. Wyd. Min. Obrony Narodowej.

Pierwsza część trylogii Kirsta została już omówiona na łamach „Przeglądu Zachodniego”¹.

Część druga napisana jest z niemińszym talentem. Akcja toczy się wartko i przykuwa uwagę czytelnika. Autor umie zainteresować losami swych bohaterów, potrafi zjednać im sympatię. Książka trzyma nas w ciągłym napięciu poprzez narastające w niej konflikty poszczególnych bohaterów. Niekiedy się wydaje, że „katastrofa” jest nieunikniona, a jednak do niej nie dochodzi. Sytuacje napięte Kirst potrafi rozładować dużymi dawkami humoru. „Osobliwe przygody wojenne żołnierza Ascha” utrzymane są w takim tonie, że właściwie jakkolwiek katastrofa byłaby w nich nie na miejscu. Dzięki temu klimatowi czytelnik naprawdę nie wierzy w możliwość tragicznego rozwiązania.

¹ Zob. „Przegląd Zachodni” 1957, nr 2, s. 343—348.